

SURROUND SOUND IN DOCUMENTARY FILM ³¹

Assistant Prof. Tsvetelina Tsvetkova, PhD

Faculty: Screen Arts, Department of Film and TV Sound

National Academy for Theatre and Film Arts, Sofia, Bulgaria

Tel.: +359888590250

E-mail: tsvetkova.tsvetelina@gmail.com

***Abstract:** In recent years the aesthetics of fiction films influences more and more the sound of the documentaries. It elevates it to a whole new level but in the same time raises new problems. The most significant of them are these, concerning authenticity of the story in a non-fiction film. The use of the multi-channel surround sound formats in the documentary makes differences between this two genres smaller than ever.*

***Keywords:** Documentary, Sound design, Cinema, Film Sound, Surround sound*

ВЪВЕДЕНИЕ

През всичките години на своето развитие, киното има за свой постоянен спътник звука. Под една или друга форма той присъства от самото му зараждане. В годините звуковата среда непрекъснато се усложнява. Към нея започват да се добавят нови елементи, а и нови изисквания. Макар и преминала през дълъг път на развитие, същността на звуковата среда остава непроменена. Тя е онзи невидим, но силно въздействащ компонент на киното, който подсилва драматургичната основа на творбата, доразкрива образите и обогатява визуалното изображение, като провокира слуховото възприятие на публиката. Това важи с еднаква сила както за игралното, така и за документалното кино. Всяко от тях има своите специфики и поставя различни трудности пред звуковия дизайн.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изразните средства, използвани в изграждането на звуковата среда, непрекъснато се обогатяват. Това обогатяване е естествен резултат от двупосочното взаимодействието на киното с два основни фактора.

Първият е свързан с развитието на зрителската аудитория. От една страна, за да бъдат привлечени зрителите в киносалона, възниква необходимостта от все по-големи провокации към техните сетива. Това от своя страна прави публиката все по-взискателна, търсеца новото във всички аспекти на киноизкуството, включително и в звука. В съвременното общество, където достъпът до информация е бърз и лесен, човешките сетива все по-трудно могат да бъдат заблудени. Създаването на впечатляваща и същевременно достоверна звукова картина става все по-сложна задача.

Тук естествено се явява и вторият фактор, от който киното, като съвременно изкуство, е в тясна зависимост. Става дума за развитието на техниката и технологиите. От една страна това развитие е провокирано от необходимостта от техническо обезпечаване за създаването на все по-сложни образи, както визуални, така и звукови. Зрителите, с техните повишаващи се критерии към това, което биха искали да видят и чуят в залата, са естествен двигател на това развитие. За да бъде отговорено на техните нарастващи очаквания, техниката и технологията, с които се реализират аудио-визуалните произведения, се нуждаят от непрекъснато усъвършенстване. Това усъвършенстване е както възможност, така и

³¹ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 13 ноември 2020 г. в секция Езикознание, литературознание и изкуствознание с оригинално заглавие на български език: „МНОГОКАНАЛНИЯТ ЗВУК В ДОКУМЕНТАЛНОТО КИНО“.

предизвикателство към създателите на кино. От една страна то отговаря на нуждите от поява на все по-богати във всички аспекти произведения, а от друга изисква непрекъснатото повишаване на техническата грамотност на работещите в тази сфера.

„Съюзът“ между звук и изображение се реализира чрез смислова интерпретация, което води до по-точно възстановяване на реалността. Но би било твърде неправилно да се даде на филмовия звук ролята на механичен инструмент, който служи единствено за описание на видяното, ролята на звука е далеч по-значима. Той е носител на емоция, подбужда и провокира зрителя да „излезе“ от ролята на наблюдател и да съпреживее видяното.³²

Звукът в киното изпълнява две основни функции- едната е да разказва история, другата- да подкрепя и обогатява историята. В ерата на „говорещите“ филми основен носител на разказа се явява диалогът във всичките му форми (синхронен, нах- синхронен, задкадров). Поддържащите и обогатяващите функции са поверени на ефектите, атмосферите и музиката, които влияят основно върху емоциите на зрителите³³

В последните десетилетия към традиционните компоненти на звуковата среда, като диалог, музика, ефекти и атмосфери, се добавя и още един- пространството. Постигането на обем и реалистично усещане за мястото, на което се развива действието става все по-важно изразно средство от гледна точка на звука. Непрекъснато се появяват различни технически решения на тази задача. Усвояването на пространството и създаването на триизмерен звук провокира креативността не само в техническо, но и художествено отношение. Многоканалния звук вече напуска полето на игралните филми. Все по-трайно той се настанява и в документалното кино. Тази среща на документалистиката с многоканалната звукова среда е истинско предизвикателство по отношение на звуковия дизайн. Използването на художествени похвати, характерни за игралното кино обогатяват несравнимо много цялостното внушение и правят границата между игралния и документалния филм изключително тънка. Именно това преплитане представлява голям интерес за звуковия дизайн.

Според Бил Никълс *„Всеки филм е документален. Дори най-причудливата фантастична история носи белезите на културата, която я е създала и отразява човешките взаимоотношения в нея.“*³⁴ Една е основната разлика между документалния и игралния филм, а именно това, че от документалния се очаква да представи по възможно най-достоверен начин дадена личност, събитие или исторически период. Именно това поставя най-трудната задача в изграждането на звуковата среда изобщо и в частност на многоканалната такава. Докато игралния филм дава почти неограничено поле за художествена изява, поради своята условност, това че случките и персонажите в него, макар в голяма степен инспирирани от действителността, са фикция, документалният филм има задачата да ни запознае с един почти обективен поглед върху дадена личност или събитие. Не случайно използвам изречението „почти обективен“. Пълната обективност е нещо, което е невъзможно да бъде постигнато. Винаги, във всяка своя интерпретация на действителността, човек се влияе от своите културни нагласи, жизнен опит и виждания. В този смисъл разказът във всеки филм, макар и придържащ се максимално до фактологията, достига до зрителя пречупен през гледната точка на своите автори. Филмът не е просто копиране на действителността, а интерпретация на действителността. Подобна гледна точка

³² Krachunova- Popova, Valeria “The Sound in Documentary Film” (2017), PhD Dissertation, NATFA “Krustyo Sarafov” (Оригинално заглавие – Крачунова –Попова, Валерия „Звукът в документалното кино“ (2017), дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“)

³³ Dakic, Vesna (2007) “Sound design for Film and Television”, Seminar paper, Technical University of Berlin; ISBN 978-3-640-45458-7

³⁴ Nichols, Bill (2001)“Introduction to Documentary”, Indiana University Press

към документалното кино разширява набора от изразни средства, които могат да бъдат включени в изграждането на звуковата среда.

Спецификата на документалното кино определя и спецификата на звука в него. Филмът често се създава в движение. Заснемат се събития, случващи се в момента, поради това и изображението понякога не е особено качествено и на фокус. Представените личности са предизвикани да адресират своите истории и емоционални преживявания директно към публиката. Това придава усещането за автентичност и обективност. Както изображението, така и записа на терен на звук в документалното кино изисква бърза реакция, което го прави различен от звука в игралното кино. Най- често звуковият екип тук се състои от един човек.³⁵ В този род филми не участват професионални актьори, няма предварително написан диалог и точен сценарий, случват се понякога непредвидени неща, съществува своеобразна спонтанност при заснемането- всичко това поставя известни трудности пред звукозаписа на терен, които на свой ред се пренасят по- нататък в постпродукционния процес и дават своето отражение върху финалният микс на филма. Трудностите са много и са предпоставени от различни фактори- неясна дикция, говорни дефекти на персонажите, шумна околна среда, приближаване и отдалечаване от микрофона. За разлика от игралното кино, в документалното липсва възможността за правене на дубли. Там всичко се случва в момента, от интервюираните личности трябва да се извлече възможно най- голяма емоционалност, която би била нарушена от молба за повторение. Именно тук, обаче е силата на многоканалния звук. Тъй като по правило диалогът при него е позициониран изцяло в централния канал, а всички останали компоненти са разпределени предимно в останалите канали- ляво и дясно фронт и ляво и дясно съраунд (каналите, които се възпроизвеждат от високоговорителите, разположени съответно в предната и в задната част на залата), това „отваря“ достатъчно пространство за речта. Разбира се освен диалог, в централния канал присъстват в някаква степен и части от всички останали елементи на звуковата среда, но тук те имат по- скоро подкрепяща, а не доминантна роля.

Именно възможността за подобно „разслояване“, обусловена от наличието на достатъчно на брой канали, разпределени в пространството навсякъде около зрителя, позволява да се постигне добро детайлизиране на звука. Естествено, както във всичко останало, и тук няма само положителни страни. От една страна, благодарение на непрекъснатите иновации в техниката и технологиите, разполагаме с огромен потенциал за разгръщане на целия набор от съществуващи художествени похвати. От друга остава въпросът за правилния подбор на съдържанието, което да бъде изпълнено посредством наличните технически средства. Този въпрос стои с особена острота именно по отношение на документалното кино. Трудността тук е да се намери правилния баланс между автентичността, която по подразбиране се свързва с този жанр и творческия подход, заимстван от игралното кино. Автентичността предполага реализъм. Тук е моментът да направим разликата между „реализъм“ и „реалност“. Между тези на пръв поглед припокриващи се понятия всъщност има една много съществена разлика. Реализмът много често е по- скоро „илюзия за реалност“, начин на представяне на фактите и събитията, без да се придържа абсолютно стриктно към тях. Той е начин на интерпретация на действителността. Реалността, от друга страна, е истинския живот, действителността такава, каквата ни заобикаля.³⁶ Разгледан по този начин, реализмът всъщност е творческа позиция, изразяваща виждането на авторите на филма към даден проблем, събитие, личност. Именно този подход позволява да погледнем на едно аудио- визуално произведение като на филм, а не като на репортаж, който просто регистрира определен набор от данни.

³⁵ Rogers, Holly (2014) *“Music and sound in documentary film”*, Publisher: Routledge; ISBN 9780415728669

³⁶ Murray, Leo (2010) *“Authenticity and realism in documentary sound”* article in *“The Soundtrack”*, December 2010

Съществена роля в изграждането на звуковата среда има отношението ѝ към изображението и драматургичната основа на творбата. Класификацията „документален филм“ търпи множество интерпретации. Те се обуславят не само от гледната точка на авторите, но също и от естеството на представеното събитие или личност, както и от епохата, в която се развива действието. Някои филми са базирани на съвременни истории и личности, други разказват за времена, отдалечени от нас. Всеки от тях изисква индивидуален в художествено отношение подход. Изобразяването на различни епохи е нещо, за което многоканалния звук може да допринесе изключително много. Възможността за различно позициониране в пространството е нещо, което обогатява изразните средства в голяма степен. Нещо повече- имаме възможност да боравим с повече от един формат. Използването на всички канали (5.1, 7.1 и т.н.) през цялото време далеч не е задължително. Преминаването към стерео и дори към моно звук е напълно допустимо, стига да е достатъчно добре обосновано от художествена гледна точка, а не да е самоцелно или да изглежда като технически брак. В случая на преминаване от различни исторически епохи към съвременността и обратно, звуковата среда спокойно може да „диша“, за да ни покаже този скок във времето посредством съпоставката между спокойствието и приглушеността на миналото, представени в една по-семпла, моно звучност и шума и бърливостта на съвременния ни свят, илюстрирана чрез богатство и многообразие на звуци, заобикалящи от всички страни зрителя в залата. Подобен подход към изграждането на две паралелно представени епохи виждаме във филма на режисьора Златина Русева „Изгубени спомени“ (2019).

Използването на звукови ефекти също се е превърнало в неизменна част на звука в документалното кино. Това не включва само продукционните ефекти- тези, записани от мястото на събитието и явяващи се неразделна част от заснетия материал. Все по- често се употребяват допълнително записани, включително и записани в студио (Foley) ефекти, типични за жанра на игралния филм. Възможността за изграждането на такава детайлност в звуковата картина се засилва от пространствената характеристика, която може да бъде придадена на всеки един от съставлящите я звуци. Много често в документалното кино се използват поредици от статични кадри, представящи фотографии от дадено място или събитие. В повечето случаи това касае филми, разказващи за събития и личности от миналото, които няма как да бъдат представени на зрителя по друг начин, освен чрез архивни снимки и интервюта с историци, които разказват за тях. Именно тези иначе „безмълвни“ кадри, които са единствения прозорец на зрителя към основата на разказа, могат да „оживеят“ със средствата, които ни дава съвременната аудио техника. Чрез използването на правилният набор от ефекти и разполагането им в пространството можем да получим необходимото усещане за епохата такава, каквото статичната фотография сама по себе си няма как да създаде.

Важна част в изграждането на всяка многоканална звукова среда и в частност на документалния филм е възможността за постигането на по-плътна, обгръщаща зрителя атмосфера. Атмосферите или атмосферните звуци дават ясно обозначение за мястото, където се развива действието. Те ни потапят във вътрешния свят на филма. Придават живот и осезаемост не само на това, което виждаме на екрана, но и на задкадровия план на историята.³⁷ Това е единият аспект, в който могат да се разгледат атмосферните звуци. Всъщност те изпълняват много по-важна роля от тази да ни дават просто информация за средата, в която се развива действието. Голямо е тяхното значение и за провокирането у зрителя на търсения от авторите емоционален отклик. Атмосферата може да е по-студена, аскетична или пък топла и позитивна, в зависимост от внушението, което искаме да предадем на публиката; по-въздушна или по-плътна, по-реалистична или по-причудлива,

³⁷ Chattopadhyay, Budhaditya (2017) “Reconstructing atmospheres: Ambient sound in film and media production” Research Article, Leiden University, The Netherlands, <https://doi.org/10.1177/2057047317742171>

доближаваща ни максимално до естетиката на игралното кино. Всички тези нюанси допълнително се подсилват от техническите възможности, които дават съвременните съраунд системи. И тук стигаме отново до въпроса за баланса. Балансът между желанието да се възползваме в максимална степен от възможностите от една страна и от друга необходимостта да използваме разумно тези възможности в услуга на получаването на достоверност, каквато зрителя обикновено търси в един документален филм .

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изграждането на многоканална звукова среда в документалното кино поставя много въпроси както от технически, така и от художествен и етичен характер. С навлизането на новите технологии границата между достоверността, която е в основата на този жанр и творческата гледна точка става все по- тънка и е все по- лесно да бъде прескочена. Намирането на мярката доколко може да се намесим в изграждането на филмовата реалност е от решаващо значение. За разлика от игралното кино, което търпи почти неограничена художествена интерпретация в звуково отношение, в документалното намесата трябва да е много по- фина и незабележима, за да не компрометира достоверността на разказа, но в същото време да е достатъчно жива и осезаема, за да създаде необходимата емоционална нагласа. Задачата определено не е лесна, но качествено и изпълнение допринася за цялостното изграждане на филмовия разказ.

REFERENCES

Rogers, Holly (2014) *“Music and sound in documentary film”*, Publisher: Routledge; ISBN 9780415728669.

Murray, Leo (2010) “Authenticity and realism in documentary sound” article in “The Soundtrack”, December 2010.

Nichols, Bill (2001) “Introduction to Documentary”, Indiana University Press.

Dakic, Vesna (2007) “Sound design for Film and Television”, Seminar paper, Technical University of Berlin; ISBN 978-3-640-45458-7.

Chattopadhyay, Budhaditya (2017) “Reconstructing atmospheres: Ambient sound in film and media production” Research Article, Leiden University, The Netherlands, <https://doi.org/10.1177/2057047317742171>.

Krachunova- Popova, Valeria “The Sound in Documentary Film” (2017), PhD Dissertation, NATFA “Krustyo Sarafov” (Оригинално заглавие – Крачунова –Попова, Валерия „Звукът в документалното кино“ (2017), дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“).